

<https://doi.org/10.62837/2024.9.58>

NÜŞABƏ İSMAYILOVA

Azərbaycan Dövlət Pedaqoji Universiteti

nusaba-331@mail.ru

XARİCİ DİLDƏ LEKSİKANIN TƏDRİSİ PRİNSİPLƏRİ

Xülasə

Müasir dövrdə global ünsiyyət dili ingilis dilinin dövrün tələblərinə uyğun olan tərzdə tədrisi xüsusi önəm kəsb edən məsələlərdən biridir. İngilis dili lüğət tərkibinin tədrisində ana dilinin leksik sisteminin xüsusiyyətlərini nəzərə almaq, dildə mövcud olan qayda və normalara istinad etmək xüsusi diqqət tələb edən məsələlərdən biridir. Buna görə də, dil fakültələrində ingilis dilinin tədrisində dil aspektləri olan fonetika, qrammatika, leksika və nitq fəaliyyəti növləri olan oxu, yazı, şifahi nitq və dinləyib-anlamanın təlimi ilə yanaşı, dilin leksik imkanlarından kommunikativ yönümlü istifadə etmək qabiliyyətinin formalaşdırılması təlimin əsas məqsədlərindəndir. İngilis dili leksikasının funksional yönümlü tədrisində qarşıya qoyulan əsas vəzifə dil öyrənmələri müəyyən söz ehtiyatına və kommunikasiya qurmaq bacarıqlarına yiyələndirməkdir.

Açar sözlər: İngilis dili, leksika, nitq modeli, söz ehtiyatı, kommunikasiya

NUSHABA İSMAYILOVA

Principles of teaching vocabulary in a foreign language

Summary

In modern times, the teaching of the English language, the global communication language, in a way that meets the requirements of the time is one of the issues of special importance. In teaching English vocabulary, taking into account the features of the lexical system of the mother tongue, referring to the rules and norms existing in the language is one of the issues that require special attention. Therefore, in the teaching of English in language faculties, in addition to the training of reading, writing, oral speech and listening comprehension, which are the language aspects of phonetics, grammar, lexis and speech activities, the formation of the ability to use the lexical possibilities of the language in a communicative way is one of the main goals of the training. The main task set in the functionally oriented teaching of English language vocabulary is to equip language learners with certain vocabulary and communication skills.

Keywords: English language, lexicon, speech model, vocabulary, communication

ПРИНЦИПЫ ОБУЧЕНИЯ ЛЕКСИКЕ ИНОСТРАННОГО ЯЗЫКА РЕЗЮМЕ

В современное время обучение английскому языку, языку глобального общения, способом, соответствующим требованиям времени, является одним из вопросов особой важности. При обучении лексике английского языка учет особенностей лексической системы родного языка, обращение к правилам и нормам, существующим в языке, является одним из вопросов, требующих особого внимания. Поэтому при обучении английскому языку на языковых факультетах, помимо обучения чтению, письму, устной речи и аудированию, которые являются языковыми аспектами фонетики, грамматики, лексики и речевой деятельности, формирование умения использовать лексические возможности языка в коммуникативном ключе является одной из основных целей обучения. Основная задача, поставленная при функционально-ориентированном обучении лексике английского языка, — вооружить изучающих язык определенными лексическими и коммуникативными навыками.

Ключевые слова: английский язык, лексика, речевая модель, словарный запас, коммуникация

Giriş. Kommunikativ yanaşmanın prioritet kimi qəbul edildiyi təlim kontekstində irəli sürülən məqsədlərə uğurlu şəkildə nail olmaq üçün tələbələrin lüğət ehtiyatını müntəzəm olaraq, məqsədyönlü, sistemli və ardıcıl şəkildə genişləndirmək, tələbələrə mövzulara uyğun olan müvafiq nitq modellərini onların bilik və bacarıqlarını, tələbat və ehtiyaclarını nəzərə almaqla təqdim etmək tövsiyə edilir. Tədris zamanı mənimsənilməsi nəzərdə tutulan leksik vahidləri, nitq modellərini dil öyrənilərdə elə möhkəmlətmək lazımdır ki, tələbələr həmin leksik vahidlər və nitq modellərindən istənilən vaxt, o cümlədən real həyatda baş verən kommunikasiya prosesində funksional yönümlü şəkildə çətinlik çəkmədən istifadə etməyi bacarsınlar.

Leksikanın tədrisi prinsipləri. Xarici dildə kommunikasiya qurmaq bacarıqlarına yiyələnmək üçün söz və söz birləşmələrini və qrammatik strukturları bilmək heç də kifayət deyil. Hər bir tələbə öyrəndiyi leksik vahidlərdən və nitq modellərindən istifadə edib cümlə qurmağı və onları cümlə daxilində dildə mövcud olan qayda və normalara uyğun olan şəkildə əlaqələndirməyi bacarmalıdır.

İstənilən xarici dilin kommunikativ kompetensiyasının formalaşdırılması kontekstində tədrisi olduqca mürəkkəb bir prosesdir. Xarici dildə danışan kommunikasiya iştirakçılarının nitqini adekvat şəkildə qavramaq və öyrənilən dildən əvvəlcə sadə, sonra isə kommunikativ məna daşıyan daha mürəkkəb mətnlər yaradaraq, leksik vahidlərdən və nitq modellərindən funksional yönümlü istifadə etmək və kommunikativ məqsədlərinə nail olmaq qabiliyyətini formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün müəllim çalışma və tapşırıqları seçərkən onları məqsədyönlü, mərhələli, ardıcıl şəkildə tələbələrə təqdim etməlidir. Tələbələrə təqdim edilən çalışma və tapşırıqlar asandan çətinə, sadədən mürəkkəbə doğru prinsipinə riayət

etməklə təşkil edilməli, tədrisən kreativ xarakter daşıyan çalışma və tapşırıqlara üstünlük verilməlidir.

İngilis dili leksikasından funksional yönümlü şəkildə istifadə etmək qabiliyyətinin formalaşdırılmasında mühüm rol oynayan amillərdən biri də tələbələrin ana dilidir. İngilis dilinin leksikasının kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində tədrisinə kommunikativlik, interaktivlik, tələbə-yönümlülük prinsiplərini tətbiq etməklə, tələbələr tədrisən ana dilinə müraciət etmədən ingilis dilinin leksik vahidlərindən kommunikativ məqsədlərinə nail olmaq üçün istifadə etmək qabiliyyətinə yiyələnirlər.

Kommunikasiyanın xarakterik xüsusiyyətlərindən danışarkən iki növ bacarıqları xüsusilə qeyd etmək lazımdır: danışma (fikir və ideyaların, mövqe və münasibətlərin öyrənilən dildə ifadəsi olan fəal proses) və anlama (artıq mənimsənilmiş və dərc edilmiş leksik materiallar əsasında ingilis dilində söylənilən fikir və ideyaların, mövqe və münasibətlərin adekvat şəkildə qavranılması). Hər iki bacarığı əlaqələndirməklə, kommunikativ yanaşmanın əsasında duran kommunikativlik, funksionallıq, interaktivlik, kreativlik prinsiplərindən səmərəli şəkildə istifadə etməklə təlim prosesinin daha uğurlu şəkildə təşkil edilməsi və daha səmərəli təlim nəticələrinin əldə edilməsi təmin edilə bilər.

Qoyulan məqsədlərə nail olmaq üçün ixtisası dil olan fakültələrdə dil aspektlərinin, o cümlədən də leksikanın tədrisi praktik istiqamətdə, kommunikativ yönümlü şəkildə təşkil edilməlidir. Qeyd edilməlidir ki, ingilis dilindəki söz və söz birləşmələrini əzbərlətmək, onları təcrid edilmiş şəkildə təqdim etmək burada irəli sürülən məqsəd və vəzifələrə uyğun deyil. Tələbələr söz və söz birləşmələrinin mənalarını adekvat şəkildə qavramalı, onlardan real həyatda baş verən kommunikasiya prosesinə qüsursuz, sərbəst, kreativ və situasiyaya adekvat olan şəkildə istifadə etməyi bacarmalıdır. Buna görə də, ingilis dilinin tədrisi prosesində istifadə edilən üsul, yanaşma və metodlar, tədris ediləcək materialın çətinlik səviyyəsinə və önəmli olan başqa amillərə görə əhəmiyyətli dərəcədə fərqlənir. İngilis dilini professional məqsədlərlə öyrənən tələbələrə ingilis dili leksikasını tədris edərkən nəzərə alınmalıdır ki, tələbə linqvistik savada malik olan dildəşiyicilərinə xas kommunikativ kompetensiya və onun baza komponenti olan linqvistik kompetensiya səviyyəsinə maksimal dərəcədə yiyələnmişdir.

İngilis dili leksikasının kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində tədrisi zamanı tələbələrin də rolu danılmazdır. İngilis dili leksikasının tədrisində tələbələrin üzleşdiyi çətinliklərdən danışarkən, burada dil mühitinin olmaması xüsusilə qeyd edilməlidir. Mövcud problem və çətinlikləri aradan qaldırmaq məqsədilə autentik materiallardan istifadə edilməlidir. Autentik oxu və video materiallarından istifadə etmək tələbələrin lüğət ehtiyatlarını zənginləşdirmək, mənimsənilmiş və mənimsənilməli olan leksik vahidlərdən kommunikativ yönümlü istifadə etmək bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsinə xidmət edir.

Real həyatda baş verən kommunikasiya prosesində mənimsənilməli olan leksik vahidlərdən kommunikativ yönümlü istifadə etmək bacarıqlarının formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi məqsədilə tələbələrə dil daşıyıcılarının riayət etdiyi qayda və normalar aşılmalıdır. Xarici dildə mövcud olan qayda və normalara riayət edilməsi, kommunikasiya prosesində tələbələrin lüğət ehtiyatını zənginləşdirir, onlar əvvəllər istifadə etmədikləri söz və söz birləşmələrindən, frazeoloji ifadələrdən istifadə edir. Bununla da, tələbələrdə leksik bacarıqların kommunikativ yönümlü, funksional yönümlü formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsi təmin edilir. Tələbələrin lüğət ehtiyatının məhdudluğu kommunikasiya prosesində aradan qaldırıla bilər. Eyni zamanda, tələbələrə müvafiq qeyri-verbal davranış normaları məqsədəuyğun şəkildə aşılır.

Nəzərə alınmalıdır ki, tələbələrin ingilis dilində lüğət ehtiyatını zənginləşdirən, kommunikativ yönümlü leksik bacarıqların aşılmasına xidmət edən əsas vasitələrdən biri də oxudur. Oxu vasitəsilə mənimsənilən lüğət ehtiyatını və kommunikativ-yönümlü leksik bacarıqların tələbələrdə formalaşdırılması və inkişaf etdirilməsini təmin edən müasir metodlardan biri kommunikativ yanaşmadır. Təcrübə göstərir ki, mətnə plan qurmaq, sual-cavab, dialoqlar qurmaq, rollu oyunlar, debatlar və disputlar təşkil etmək, problem və mövzular ətrafında cütlüklər və qruplarda söhbətlər aparmaq, tələbələri müxtəlif fəaliyyət növlərinə cəlb etmək, müzakirələr təşkil etmək və s. kimi çalışma və tapşırıqların leksikanın tədrisi prosesində istifadə edilməsi kommunikativ yönümlü təlim prosesini xeyli dərəcədə səmərəli edir.

İngilis dili leksikasının funksional yönümlü, kommunikativ yönümlü tədrisinin ilkin pilləsində sual-cavab formatlı çalışmalardan geniş şəkildə istifadə edilir. Məlumdur ki, bu mərhələdə tələbələr əksər hallarda onlara verilən sualları başa düşür, lakin onlara cavab verməkdə çətinlik çəkirlər. Tələbələrin ingilis dilində lüğət ehtiyatı tədricən artdıqca xüsusi suallardan, daha mürəkkəb formalardan istifadə edirlər. İngilis dili leksikasının kommunikativ yönümlü tədrisi prosesində istifadə edilən suallar düşünülmüş və ardıcıl olmalı, tələbələri düşündürməli, onlarda yaradıcılıq qabiliyyətinin inkişaf etdirilməsinə xidmət etməlidir. Sonrakı mərhələlərdə isə tələbələrə təqdim edilən suallar onlarda tədris edilən xarici dildə yaradıcı təfəkkürün səmərəli şəkildə inkişaf etdirilməsini təmin etməlidir.

Tələbələrdə ingilis dilində mənimsənilmiş leksik vahidlərdən kreativ, funksional yönümlü istifadə etmək bacarıqlarını formalaşdırmaq və inkişaf etdirmək üçün təqdim edilən suallar siyahısına ayrı-ayrı cümlələrə, mətnin hər hansı bir hissəsinə və mətnə verilən suallar daxil edilə bilər. Cavablara gəldikdə, tələbələr tərəfindən verilən cavablar aydın, dəqiq, kommunikativ kontekstə uyğun və eyni zamanda kreativ xarakterli olmalıdır. Leksikanın kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində tədrisi zamanı ingilis dilini ixtisas dili kimi öyrənən tələbələrə müxtəlif növ dialoqlardan və video-materiallardan da geniş şəkildə istifadə etmək tövsiyə edilir. Məlumdur ki, dialoqda hər iki tərəf həm suallar, həm də

cavablar verir. D.İsmayılova qeyd edir ki, leksikanın kommunikativ yönümlü tədrisində istifadə edilən dialoqlar öyrənilmiş mətn, təqdim edilmiş şəkillər və tələbələrin tələbat və ehtiyaclarını nəzərə almaqla seçilə və onlar üçün maraqlı olan mövzular əsasında qurula bilər (2, s. 20).

İngilis dili leksikasının funksional yönümlü təlim zamanı autentik bədii ədəbiyyatdan istifadə etməklə dil öyrənən şəxsin əqlinə və hisslərinə təsir göstərilir, onlar fikir və ideyalarını sərbəst şəkildə söyləməyə cəlb olunur. Təcrübəyə əsaslanaraq qeyd etməliyik ki, leksik bacarıqların kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində inkişaf etdirilməsi prosesində lüğət ehtiyatının zənginləşdirilməsi üçün əyani vasitələr ixtisas dili dərslərində müntəzəm olaraq tətbiq edilərsə, təlim prosesini, o cümlədən də linqvistik kompetensiyanın formalaşdırılmasını daha səmərəli şəkildə təşkil etməklə daha uğurlu təlim nəticələrinə nail olmaq mümkündür. Tələbələrin maraqlarına, yaş və intellektual səviyyələrinə uyğun olan rəngli şəkilləri təqdim etməklə onları kommunikasiya prosesinə cəlb etmək mümkündür.

Kommunikasiya müxtəlif məqsədlərlə (lüğət ehtiyatını zənginləşdirmək, cümlə qurmaq, müxtəlif xarakterli mübahisəli problemlər müzakirə etmək) aparıla bilər. Bu istiqamətdə aparılan söhbət və diskussiyalar sual-cavab şəklində qurula bilər. Leksikanın tədrisi prosesində suallar ardıcıl və məntiqi baxımdan əlaqəli olmalı, mövzunu tam şəkildə əhatə etməli, tələbələri mənimsənilməli olan söz və söz birləşmələrindən istifadə etməyə stimullaşdırmalıdır (3, s. 36).

Leksik vahidlərin və nitq modellərinin kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində tədrisi prosesində informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının rolu da xüsusilə qeyd edilməlidir. Çünki informasiya-kommunikasiya texnologiyalarının imkanlarından düzgün şəkildə istifadə etməklə leksikanın tədrisi prosesində müvafiq dil mühitinin yaradılmasına, ixtisas dili dərslərinin səmərəli keçirilməsinə, kommunikasiya prosesində həmsöhbətlərin fikirlərini adekvat şəkildə başa düşməyə və danışmaq üçün imkanlar yaratmağa, kommunikasiyanın linqvistik bazasını təşkil edən dil vərdişlərinin avtomatlaşdırılmasına, ingilis dilinin ixtisas dili kimi öyrənilməsinə olan marağın artırılmasına nail olmaq mümkündür.

Tələbələrə leksik bacarıqların kommunikativ yönümlü aşılmasında, mənimsənilmiş söz və söz birləşmələrini, frazeoloji ifadələri möhkəmlətməkdə və kommunikasiya yaratmaqda didaktik oyunlar xüsusi əhəmiyyətə malikdir. C.Cenkinsin fikrincə, leksikanın kommunikativ yönümlü tədrisində didaktik oyunlardan istifadə edərkən qarşıda duran vəzifələri müəyyənləşdirmək, dil öyrənənlərin leksik bacarıqlarının və linqvistik kompetensiyalarının səviyyəsini nəzərə almaq vacibdir (4, s. 216). İngilis dili leksikasının tədrisi həm təlim materialları, həm də istifadə edilən metod və üsullar sistemində ciddi dəyişikliklərin gətirilməsini tələb edir. İngilis dili mühiti olmayan şəraitdə dil öyrənənlər ana dilindən istifadə etməyi üstün tuturlar. Müasir dövrdə bu cür yanaşma

qəbul edilməzdir. Leksikanın kommunikativ yönümlü tədrisində tələbələrin ana dilindən yalnız məhdud şəkildə istifadə etməsi tövsiyə olunur.

Nəticə. İngilis dili leksikasının kommunikativ-yönümlü təlim prosesinin daha səmərəli qurulmasını təmin etmək məqsədilə mövcud prinsiplərə riayət etməklə seçilmiş autentik mətnlər dilöyrənənlərdə leksik vahidlərin mənimsənilməsinə, lüğət ehtiyatını zənginləşdirməyə marağın artmasına xidmət edir. Leksikanın kommunikativ kompetensiyanın formalaşdırılması kontekstində tədrisi prosesində istifadə edilən baza mətnlər seçilərkən dilöyrənənlərin bilik və bacarıq səviyyəsinin nəzərə alınması təlim prosesinin daha səmərəli şəkildə təşkil edilməsini şərtləndirir.

Ədəbiyyat

1. Ağazadə N.A. Xarici dillərin tədrisi metodikası və dilçilik. Bakı, 1974, s. 6-11.
2. Исмаилова Д.А. Методика обучения диалогической речи современного английского языка на начальных курсах вузов. Баку:Мутарджим, 2002.
3. Hyland K. Developing Oral Presentation Skills // English Teaching Forum, 29, 2, 1991, p. 7-35.
4. Jenkins J. Native Speaker, Non-Native Speaker // English as a Foreign Language: Time for a Change: IATEFL, Newsletter 13, 1996, pp.10-11.

Rəyçi: F.ü.f.d.,b/m S. Xəlilova